

BEELDENTENTOONSTELLINGEN OP HISTORISCHE BUITENPLAATSEN.

Carla Oldenburger

I. Inleiding.

Afb. 1: T. Kalle: Mossel.
(Interart Beeldentuin, Heeswijk;
www.interart.nl)

De laatste jaren komt het steeds vaker voor dat beeldhouwers hun werken tentoonstellen in een eigen beeldentuin¹, via een museum of galerie, in een museumtuin of op een historische buitenplaats. Bekende voorbeelden zijn de beeldentuin van Nic Jonk in Grootchermer, Museum De Buitenplaats te Eelde, Interart Beeldentuin Heeswijk, het Sint Odapark te Venray, het Burgerweeshuis Zierikzee en het beeldenpark Drechtoevers Zwijndrecht.²

Deze beeldentuinen zijn alle in tuinen en openbare parken gerealiseerd die een niet al te lange geschiedenis hebben en en ook geen historische tuin- en/of parkarchitectuur die in conflict zou kunnen komen met een beeldenopstelling.

Dit is anders met een beeldententoonstelling op een (beschermd) historische buitenplaats. Daar gaat het vaak om beelden van verschillende kunstenaars tijdens een tijdelijke expositie, of om een solo-expositie in een (semi-) permanente opstelling. Dergelijke (semi-) permanente opstellingen kunnen met de historische structuren van een buitenplaats in conflict komen en over dergelijke situaties zouden initiatiefnemers en beoordelaars van permanente opstellingen toch beter na moeten denken voor er tot zo een langdurige expositie besloten wordt.

Voorbeelden van beeldencollecties op historische buitenplaatsen zijn de exposities op Oud-Poelgeest, Neercanne en Het Nijenhuis en de permanente solo-tentoonstellingen van Jits Bakker (32 beelden) op Beerschoten in De Bilt³ en het beeldenprogramma van Eddy Roos (10 beelden) op Verhildersum in Leens.

Deze laatste twee voorbeelden kunnen ons leren dat een semi-permanente beeldenexpositie zeker wel mogelijk is op een historische buitenplaats, maar als je het nader beschouwt, eigenlijk alleen op een geïsoleerde open plaats, zodat de beelden geen afbreuk doen aan het concept van aanleg en geen inbreuk plegen op historische programma-onderdelen van het park.

II. Beeldtentoonstellingen op historische buitenplaatsen.

Beelden van Jits Bakker op buitenplaats Beerschoten, De Bilt (Ut.).

Afb. 2: J. Bakker: Leda en de Zwaan. In de slingerende waterpartij van Zocher, achter huis Beerschoten. (Foto: C. Oldenburger)

Op de thans in vóórbescherming aangewezen rijksbeschermd buitenplaats Beerschoten (Utrechts Landschap) heeft de tuinarchitect J. D. Zocher jr (1791-1870) achter het huis heel duidelijk de natuur willen nabootsen met open akkers en weiden, slingerende waterpartijen en grote bospartijen en het is dan de vraag of twintigste-eeuwse beelden

van Jits Bakker dit effect recht doen. De wandelaar gaat zich namelijk op de beelden concentreren en ervaart minder sterk de slingerende beek en de grootsheid van de namaak-natuur, zodat het verlangen naar en de beleving van de natuur bij hem naar de achtergrond worden gedrongen. De open plaats achter het koetshuis is overigens wel een goede geïsoleerde plaats voor de beeldentuin, alhoewel het nieuw ontworpen terrein (volgens een ontwerp van P. Blaauwboer en A. Tilanus) niet echt mooi en geruisloos in het landschapspark overgaat en deze open ruimte met nieuw opgeworpen heuvels ook niet echt goed is benut voor de beeldenopstelling.⁴ Het feit dat de buitenplaats beschermd is, heeft zoals wij begrijpen geen consequenties gehad voor deze nieuwe situatie.

Beelden van Eddy Roos op buitenplaats Verhildersum, Leens.

De beelden van Eddy Roos zijn ingepast in de historische tuinen van de Groningse borg Verhildersum. Deze tuinen zijn sinds 1968 tot stand gekomen en ontworpen door de Groningse tuinarchitecte Renske Boon in samenwerking met Mw.T.F. Clevering-Meijer.

De structuur vertoont nog steeds zijn negentiende-eeuwse grondplan maar volgens het plan van Renske Boon aangevuld met details uit renaissance en barok. Eddy Roos besteedt graag grote zorg aan het inpassen van zijn beelden in een totaalconcept van de omgeving, een tuin. De architectuur, geometrie, de horizon en de interactie die een beeld daarin opwerpt, hebben zijn bijzondere aandacht.⁵ Zijn beelden zijn uitgevoerd in brons en vooral bij zonnig weer steken zij in kleur sterk af tegen de lichtgroene grasvlakken in de deeltuinen. Ze roepen beslist een heel ander beeld op dan barokke tuinbeelden, die licht van kleur zijn omdat die in zandsteen of marmer zijn uitgevoerd. Ook hier kunnen we concluderen dat de beelden de hoofdrol gaan spelen en de aandacht van het tuinontwerp en de bloemen en de andere tuinornamenten afleiden. De ruimtes waarin ze geplaatst zijn, zijn alle "beperkt", zodat er inderdaad sprake is van interactie tussen beeld en omgevende tuin. Het geïmiteerde "lichte" barokke karakter van het tuinontwerp zoals bedoeld door Renske Boon, wordt ons insziens toch te

niet gedaan door de zware beelden van Eddy Roos. Het permanente karakter van de beeldenopstelling juichen we om deze reden op deze plaats beslist niet toe. Ook Verhildersum is een in vóórbescherming aangewezen historische buitenplaats; de ook voor veel buitenplaatsen reddende leuze “behoud door ontwikkeling” heeft hier kennelijk zwaar gewicht in de schaal gelegd.

Beelden van Ulrich Rückriem op Herinckhave

Onlangs leerde ik een derde geval van een (toekomstige) beeldencollectie van één kunstenaar kennen op de buitenplaats Herinckhave te Fleringen (gem. Tubbergen). Het betreft het Project Herinckhave. Dit bestaat uit zeven granieten stèles van de in Duitsland bekende beeldhouwer Ulrich Rückriem, ieder met doorsnede van 0,7 x 0,7 meter en 2,50 hoog. Als toekomstige situering van de stèles is door de Stichting Rückriem in Twente gekozen voor de oprijlaan van Herinckhave, om zodoende de beleving van dit landgoed en van het kunstwerk te combineren. Het doel van deze stichting is het Project Herinckhave te verwezenlijken en in stand te houden. Het landgoed valt onder de Natuurschoonwet en is ook beschermd monument (evenals de vorige twee buitenplaatsen met een status “in vóórbescherming”). De havezate zelf, inclusief oprijlaan, grachten en watermolen, is in eeuwigdurende erfpacht uitgegeven aan de Overijsselse Kastelen Stichting.

Afb. 3: U. Rückriem: Projekt Landesgartenschau Schloss Dyck 2002.

© H.P. Schaefer⁶

Omdat de beelden er nog niet staan is het voor de lezer van dit artikelje wellicht makkelijker om objectief te beoordelen of dit project op Herinckhave gewenst is.

Tegen het plaatsen van de beelden op de oprijlaan zijn verschillende redenen aan te voeren en ook daadwerkelijk in de afgelopen jaren aangevoerd:

- 1) de oprijlaan maakt deel uit van een beschermd monument;
- 2) de beelden van Rückriem detoneren met de veel rankere (functionele) negentiende-eeuwse zandstenen zuilen aan het begin van de toegangslaan met de wapens van de families Von Bönninghausen en Von Heyden;
- 3) alternatieve locaties zijn beschikbaar;
- 4) het project is niet als reversibel maar als semi-permanent te beschouwen, gezien de doelstelling van de stichting.

Afb. 4: Pijler aan het begin van de oprijlaan van Herinckhave. (Foto: C. Oldenburger.)

De gemeente heeft echter toch een monumentenvergunning afgegeven. Is deze kwestie nu op te lossen wanneer we de vraag tuinhistorisch benaderen?

De bescherming van het rijksmonument Herinckhave omvat hoofgebouw (omgracht), parkaanleg, bouwhuizen, watermolen, bruggen, hekken en tuinsieraden.⁷ We hebben hier te maken met een eenvoudig landgoed met een agrarisch karakter. De parkaanleg bestaat uit lanen, voorplein, moestuin, boomgaard, bospercelen en weilanden. Drie lanen

vormen de ruggengraat van de parkaanleg. Dit zijn de toegangslaan vanaf de openbare weg naar het voorplein (tracé grofweg van noord naar zuid); de zuidlaan of Kromme laan, te beschouwen als verlengde van de toegangslaan (tracée eveneens grofweg van noord naar zuid) en de smalle westlaan min of meer haaks op dit lanenstelsel (tracée vanaf de zuidlaan westwaarts). Dit lanenstelsel is reeds op de kaart van Hottinger (1783) aangegeven. Het lijkt erop dat de noord- en zuidlaan iets naast, en achter het huis iets afbuigend zijn aangelegd ten opzichte van een waarschijnlijk eerdere noord-zuid gerichte formele midden-as, die tamelijk vroeg kenmerken van de landschapsstijl ging vertonen. Onderzoek naar een eerdere situatie is in dit korte bestek echter niet verricht.

De oprijlaan is aan beide zijden beplant met Amerikaanse eik; de Kromme laan met zomereik, en de smalle westlaan eveneens met zomereik. Er bestaat een grote kans dat ook de oprijlaan in een eerder stadium door zomereik begeleid is geweest.

Naast deze beplanting van verschillende eikensoorten staat in de redengevende omschrijving van het beschermde monument aangegeven dat 1) de oprijlaan begeleid wordt door *bosjes en smalle bosstroken*; dat 2) de Kromme Laan eveneens *door bosstroken* wordt begeleid; en dat 3) de westlaan *links en rechts door weilanden met lichte accidentatie* [wordt omgeven].

Deze omschrijving geeft een onvolledig en deels niet goed begrepen beeld. In de tuinarchitectuur van de negentiende eeuw is de beleving van de afwisseling tussen open ruimten en dichte bosaanplant en tegelijkertijd tussen licht en donker van het grootste belang. De wandelaar beleeft die verschillen op schaduwrijke lanen, waar hij tussen de bomen door kan kijken naar de achterliggende open en vaak zonnige weiden. De lanen op Herinckhave zijn echter in de loop van de jaren op vele plaatsen zo dichtgegroeid (sommige bosjes en bosstroken zijn dus geen aangelegde bosjes maar vaak natuurlijke opslag) dat men dit effect van licht- en kleurenspeel en van natuurlijke schoonheid, niet meer herkent en niet meer beleeft.

Om bovenstaande effecten te bereiken zijn de tracées van de drie genoemde lanen tussen open weiden gepland. Maar deze weiden zijn thans op vele plaatsen nauwelijks meer zichtbaar vanaf de lanen, hoewel de historische structuur van lanen en weiden nog volledig aanwezig is. Een dergelijke planning werd ook wel gevolgd om een landgoed schijnbaar te vergroten, als omringende weiden bijvoorbeeld van een andere eigenaar zijn.⁸

Afb. 5: Laan op Herinckhave, weinig doorvallend licht van opzij. (Foto: C. Oldenburger.)

Afb. 6: Vanuit de toeganslaan nauwelijks zicht naar de weiden opzij. (Foto: C. Oldenburger.)

In de redengevende omschrijving (onderdeel 2) van de lanen en weiden ontbreekt de omschrijving van die onderlinge relatie tussen lanen en weiden, maar in de daarop volgende waardering wordt de parkaanleg wel van *algemeen belang* genoemd, met name vanwege de ouderdom en vanwege de cultuurhistorische en landschappelijk-visuele waarden. Dus RDMZ erkent wel degelijk deze waarden maar heeft de situatie op de toegangslaan niet helemaal herkend.

Wat heeft deze tuinhistorische verduidelijking nu te maken met het beeldenproject Herinckhave? De status van beschermd monument voor Herinckhave is natuurlijk van groot belang. De afkondiging van deze status wordt nog dit jaar (2004) verwacht.

Deze status zal met zich meebrengen dat er een onderhoudsplan voor tien jaar zal moeten worden gemaakt. Het onderhoud van de lanen zal hiervan deel uitmaken. In een goed plan zullen bovenbeschreven relaties tussen de lanen en omgevende open weiden weer moeten worden teruggebracht, zodat wandelaars en fietsers het oorspronkelijk bedoelde effect van deze eenvoudige doch verrassende (park)architectuur weer zullen kunnen beleven.

De (semi-permanente) plaatsing van de voorgestelde stèles in de toegangslaan zal de beleving van het beoogde effect niet bevorderen, maar veeleer afleiden.

De zuilen zullen in zomer- en winterseizoen afleidend werken op het gewenste visuele (licht-donker) effect en de beleving daarvan, zoals boven geschetst. De bezoeker zal de zuilen bekijken en er wellicht van genieten, zowel van de zuil als solitair als van de totale verzameling van zuilen langs de laan. Maar het licht-donker-verrassingseffect dat de tuinarchitect in de laan heeft aangebracht, zal door de bezoeker niet worden opgemerkt, omdat zijn aandacht voor de kunstobjecten wordt gevraagd.⁹ Bovendien zal ook nog enige schade, in de bermen naast de verharde paden worden aangericht, rondom de granieten zuilen, omdat de bezoekers eromheen gaan lopen, om te zien hoe de achterkant van de zuilen eruit ziet en om ze te fotograferen. De beelden zijn namelijk zo

gemaakt dat ze rondom het aanzien waard zijn en dus ook rondom bekeken dienen te worden.

Tijdens een rondwandeling over het landgoed bleken er genoeg alternatieve situaties voor het opstellen van de stèles van Rückriem. Ideaal lijkt mij deze zeven granieten zuilen niet in een laan te plaatsen - om boven beschreven redenen-, maar in een (misschien zelfs iets verhoogde) open-veld-situatie, in een cirkel of in een willekeurige opstelling in een groep bij elkaar (zie voor een impressie het schilderij *De stenen van Ulrich Rückriem I*, geschilderd door Castillo Seas, 1997-1998¹⁰). Een hoge es bij een boerderij aan de Noordlaan, thans ingeplant als korenveld, en een open weide-hoek bij de Zuidlaan zijn hiervoor het meest geschikt. Hierdoor zal eveneens worden bereikt dat de bezoeker niet alleen in de toegangslaan op en neer slentert, maar ook een groter deel van het landgoed bezoekt.

De conclusie van dit relaas moge duidelijk zijn. Wanneer men op een historische buitenplaats een (semi)-permanente beeldtentoonstelling wil realiseren, zitten er meer haken en ogen aan dan men zo op het eerste gezicht vermoedt. De beeldhouwer wil meestal zijn eigen ideeën volgen voor de plaatsing van zijn beeldhouwwerken, maar hij vergeet dat de kunstenaars (de tuin- en landschapsarchitecten) van de tuin- en parkaanleg ook hun bedoelingen hebben gehad bij de ontwerpen die zij maakten. Het gaat niet alleen om het uitzoeken door de beeldhouwer van een geschikte plaats voor de beelden, het gaat er ook om of deze aangemerkte plaatsen de beelden wel zullen verdragen en of het concept van aanleg van de tuin- en landschapsarchitect en de historische structuren van het park niet worden aangetast. Beslissingen op dit punt zullen altijd subjectief zijn en garanties voor sterke symbioses zijn dus moeilijk te geven, maar beter nadenken vanuit het gezichtspunt van de kunstenaar en vanuit de historische betekenis van de gegeven plaats is altijd de moeite waard.

Afb. 7: Alternatieve locatie aan de Zuidlaan.
(Foto: C. Oldenburger.)

Afb. 8: Alternatieve locatie locatie (hoge es)
aan de Noordlaan. (Foto: C. Oldenburger.)

Afb. 9: De stenen van Ulrich Rückriem I, geschilderd door C. Castillo Seas, 1997-1998.
(Herkomst: www.greendata.es/castilloseas/obra.htm)

---

¹ Op Internet zijn alleen al meer dan 800 vindresultaten te scoren als men zoekt op “beeldentuin”.

² Zie de *Nederlandse Beeldenparkgids 2004: gids beeldenparken, -tuinen, -routes en -manifestaties in Nederland 2004*. Hoorn, St. Beeldenparkgids, 2004. Hierin zijn 120 beeldentuinen opgenomen. Informatie en bestellen: www.beeldenparkgids.nl De foto van Heeswijk is afkomstig van deze website.

³ Zie: www.beeldenopbeerschoten.nl

⁴ Op de kadastrale minuut (1822) en op een luchtfoto uit 1930 is dit gebied een weiland, dat deel uitmaakt van het hoofduitzicht vanuit het huis over de beek naar de bosrand in de verte.

⁵ Zie: www.eddyroos.com

⁶ Bron: www.mynetcologne.de/~nc-schaefal/bilder/schloss_dyck_13.jpg

⁷ Zie redengevende omschrijving van de RDMZ, opgesteld in 1997.

⁸ In dit geval wordt het bezit van de pachter van de lanen vergroot door het bezit van de eigenaar.

⁹ Daarbij komt nog het feit dat al eerder werd aangedragen door Herinckhave B.V. dat de granieten hoge zuilen van de beeldhouwer Rückriem detoneren met de eenvoudige zandstenen lage pijlers bij de ingang van de toegangslaan en sowieso het eenvoudig karakter van het 18de eeuwse landgoed schaden.

¹⁰ Zie <http://www.greendata.es/castilloseas/obra.htm> en laatste afbeelding.